

– EST. 1991 –

Batthyány Lajos

ALAPÍTVÁNY

Schvéd Brigitta Kinga:

A hatalmi egyensúly és a királyi előjog az 1701. évi angol „pamfletháború” idején – Charles Davenant pamfletjei a kortársak összevetésében

Batthyány Lajos Alapítvány Doktori Ösztöndíjprogram 2020/2021

BLA_katedra

Bevezetés

A különböző értelemben vett erőegyensúly-gondolat az orvosi, asztronómiai vagy gazdasági terminológia mellett a 16–17. századra a politikai nyelvezetben is megjelent mint a geopolitikai értelemben vett erőegyensúly, a hatalmi egyensúly elve. Az elv eszmei alapjainak szempontjából kiemelten fontos a 17–18. század fordulója, főként a spanyol örökösödési háború (1701–1714) évtizede. A fogalom egyre elterjedtebb használatát, valamint a diplomáciai nyelvezetbe történő sikeres beépülését jelzi, hogy az örökösödési háborút lezáró békék, a lefektetett utrechti békerendszer (1713–1714) néhány egyezménye már explicit módon tartalmazta a(z) „(európai) hatalmi egyensúly” kifejezést.

A 17. század második felétől Európa-szerte egyre több értekezés látott napvilágot a hatalmi egyensúly eszményéről, amely a 17–18. század fordulójára az európai politika mellett az angol bel- és külpolitika fogalomtárába is bekerült; a toryk és whigek egymással való versengése kiélesedett a belpolitikai, illetve az európai hatalmi egyensúlyról kialakult különböző vélemények mentén. A szigetország pamfletírói mindinkább úgy vélték, hogy Anglia a „kéz, amely megtartja az egyensúlyt” Európában. Erre az egyensúlyra veszélyt jelentett XIV. Lajos és I. Lipót egymással rivalizáló politikája, a Bourbonok és a Habsburgok nagyhatalmi szembenállása, amelynek hátterében a spanyol örökség kérdéses alakulása állt. Az angol uralkodó, III. Vilmos (1689–1702) egyensúlypolitikája a Habsburg Monarchia és Franciaország egyensúlyban tartására, illetve az európai egyensúly ellenőrzésére irányult.

Jelen tanulmány tárgya a III. Vilmos uralkodásának utolsó éveiben, ezen belül is az 1701. évi angol „pamfletháború” során született egyes politikai értekezések, főként Charles Davenant pamfletjeinek elemzése a hatalmi egyensúlyról és a királyi előjog szerepéről való kortárs vélekedés kontextusában. A vizsgálat jelen keretek között részletesebben Charles Davenant (1656–1714) „Értekezés a hatalmi egyensúlyról” (*Essay Upon The Ballance of Power*) és „Értekezés a háború, a béke és a szövetségkötések jogáról” (*Essay Upon The Right of Making War, Peace and Alliances*) című, valamint Jonathan Swift (1667–1745) „Diskurzus az athéni és római nemesek és a köznép közötti versenyről és széthúzásról” (*Discourse of the Contests and Dissentions between the Nobles and the Commons in Athens and Rome*) című értekezésére terjed ki.¹ Az említett három pamflet elemzése révén arra kívánok rávilágítani, hogy az utrechti békerendszert, illetve a spanyol örökösödési háborút (1701–1714) megelőzően

---

¹ Mindkét szerző értekezései esetében fontos megjegyezni, hogy a szerzők – meghatározó korábbi munkásságukat követő – első politikai pamfletjeiről van szó.

a hatalmi egyensúly elve – a királyi előjog szerepéről való vélekedés részeként – milyen értelemben töltött be egyre fontosabb szerepet az angol bel- és külpolitikában.²

A hatalmi egyensúly historiográfiai áttekintése

A hatalmi egyensúly fogalmának tisztázásával, annak elemzésével már a 19. század legelejétől foglalkoztak történeti munkák, mint például Friedrich von Gentz német nyelvű munkája – amely 1806-ban *Fragments on the Balance of Power* címmel angol fordításban is megjelent –, vagy Francis Gould Leckie *An historical research into the nature of the Balance of Power in Europe* (1817) című értekezése. A 19. századi historiográfia szempontjából kiemelhető Richard Cobden angol politikus neve, aki 1830-as és 1840-es politikai írásaiban több ízben is foglalkozott a hatalmi egyensúly fogalmának fejtegetésével.³

Már a 19. század utolsó harmadától kezdve számos monográfia és egyetemi tankönyv alkalmazta az erőegyensúly modelljét annak érdekében, hogy könnyedén bemutassa az 1814–1815. évi bécsi kongresszust megelőző európai nagyhatalmi palettát és annak főbb diplomáciai lépéseit. Az egyetemi tankönyvek kapcsán kiemelhető például Arthur Hassal első kiadásban 1905-ben megjelent *The Balance of Power, 1715–1789* című, jól ismert egyetemi tankönyve, amely a 18. századi európai történelem jobb megértése érdekében alkalmazta a hatalmi egyensúly modelljét. A második világháborút követően, a nemzetközi kapcsolatok elméleti kereteinek kialakításával egyidőben egyre több, különböző *balance of power*-modell jelent meg, amelyek különbözőképpen fogták fel a hatalmi egyensúly történeti jelenségét. Így vált mérföldkövé Hans J. Morgenthau elmélete (*Politics Among Nations*, 1948), Hedley Bull *The Anarchical Society*-elmélete (1977), Kenneth N. Waltz 1979-ben megjelent munkája (*Theory of International Politics*) vagy John J. Mearsheimer *The Tragedy of Great Power Politics* című monográfiája (2001).

---

² A tanulmány tárgya a szerző „A hatalmi egyensúly elve az angol politikai médiában (1697–1720)” munkacímű doktori kutatásának részét képezi, melyben a hatalmi egyensúly elvének 17–18. századi kortárs angol recepcióját, illetve fogalomhasználatát vizsgálja különböző politikai médiumokon, illetve a hatalmi egyensúly korabeli politikai ikonográfiáján keresztül.

³ Lásd például: Cobden, Richard: *The Balance of Power* (1836). In: Chesson, F. W. (ed.): *The Political Writings of Richard Cobden (1804–1865). Collected Essays, 1835–1862*. London, 1867. Volume I., Part II., Chapter III.

Az 1960-as évtized különösen aktív volt a téma historiográfiájának szempontjából, amikor egy aktívan működő békekutató intézetről (*Peace Research Institute*) is beszélhetünk.⁴ Per Maurseth jól ismert, 1964. évi szaktanulmánya például már kifejezetten a hatalmi egyensúly jegyében történő politizálást tekintette át a reneszánsztól a francia forradalomig.⁵ Ezekben az évtizedekben az aktuálpolitikai helyzetnek, azaz a hidegháborús időszaknak köszönhetően igen jelentős az angolszász történetírás tekintetében az amerikai történészek, politológusok és nemzetközi kapcsolatok-szakértők munkássága a hatalmi egyensúly-fogalommal kapcsolatban. Ezek a munkák a történeti áttekintés jegyében sok esetben röviden kitérnek a 20. század közepére meghatározóvá váló hatalmi egyensúly-politika 19. század előtti gyökereire is; mint például Martin Wight vagy Morton A. Kaplan vonatkozó írásai.⁶ A következő évtizedekben is kiemelkedő a téma 19–20. századi történetével és jelenével kapcsolatos historiográfia; az 1980-as évektől a mai napig meghatározó Michael Sheehan munkássága, valamint Evan Luard *The Balance of Power: The System of International Relations, 1648–1815* című monográfiája (1992) és Richard Little *The Balance of Power in International Relations. Metaphors, Myths and Models* című, 2007-ben megjelent munkája. Utóbbi már módszeresen elemzi az említett második világháborút követően kialakított *balance of power*-modellek alapján a hatalmi egyensúly elvének kora újkori és újkori szereplését.

A vonatkozó kutatások kapcsán az angolszász historiográfia mellett a német történeti és filológiai munkák is intenzíven foglalkoztak és foglalkoznak a hatalmi egyensúly kora újkori gyökereivel, illetve későbbi történetével. A meghatározó munkák közül kiemelendő Heinz Duchhardt és Arno Strohmeyer, valamint Christoph Kampmann és Heinz-Joachim Müllenbrock munkássága, melyek módszertani szempontból példaértékűek vizsgálódásainkhoz.⁷

---

⁴ Ehhez kapcsolódik a *Journal of Peace Research* című folyóirat működése is, amelynek több száma is intenzíven foglalkozott a 19–20. századi hatalmi egyensúly-politika előnyeivel és hátrányaival, annak elvi és fogalmi problematikájával.

⁵ Maurseth, Per: Balance-of-Power Thinking from the Renaissance to the French Revolution. *Journal of Peace Research*, Vol. 1, No. 2 (1964), 120–136.

⁶ Lásd például: Wight, Martin: The Balance of Power. In: Butterfield, Herbert – Wight, Martin (eds.): *Diplomatic Investigations. Essays in the Theory of International Politics*. Allen and Unwin, 1966. 149–175.; Kaplan, Morton A.: Balance of Power, Bipolarity and other Models of International Systems. In: Gray, Richard B. (ed.): *International Security Systems: Concepts and Models of World Order*. F. E. Peacock Publishers, 1969.

⁷ Lásd például: Duchhardt, Heinz: *Balance of Power und Pentarchie. Internationale Beziehungen 1700–1785*. Ferdinand Schöningh, 1997.; Strohmeyer, Arno: Ideas of Peace in Early Modern Models of International Order: Universal Monarchy and Balance of Power in Comparison. In: *Peace, War and Gender from Antiquity to the Present: Cross-Cultural Perspectives*. Hrsg. von Jost Dülffer und Robert Frank. Essen, 2009. 65–80.; Strohmeyer, Arno: *Theorie der Interaktion. Das europäische Gleichgewicht der Kräfte in der Frühen Neuzeit*. Böhlau, 1994.;

A 2000-es és 2010-es évek kutatásai közül a kora újkori hatalmi egyensúllyal kapcsolatban David Onnekink és Andrew C. Thompson publikációi emelendők ki, valamint a nemzetközi kapcsolatok területéről M. S. Andersen 2016. évi doktori disszertációja (*A Genealogy of the Balance of Power*), amely egy fejezet erejéig érinti a kora újkori hatalmi egyensúly értelmezésével kapcsolatos módszertani kérdéseket is. A magyar nyelvű releváns publikációk tekintetében kiemelendő G. Etényi Nóra *Pamflet és politika* című monográfiája (2009), valamint Kontler László és Sashalmi Endre vonatkozó publikációi,⁸ továbbá Kovács Zsolt *Az európai hatalmi egyensúly kialakulása az 1697-es rijswijki béke során* című tanulmánya (2017). Összességében elmondható, hogy – leginkább a fogalom 20. századi politikai beágyazottsága miatt – a történettudomány, illetve a politikatudomány és a nemzetközi kapcsolatok legújabb szakirodalma is szívesen foglalkozik a jelenkori mellett a kora újkori és újkori hatalmi egyensúly jelenségével és a fogalommal kapcsolatban felvethető, eszmetörténeti szempontú módszertani kérdésekkel is – ám nem kifejezetten az angol forrásokra fókuszálva és nem az utrechti békét megelőző és azt követő évtizedek mikrofilológiai szempontú megközelítése szerint.

A hatalmi egyensúly elvének eredete és kora újkori térnyerése

Az ókori *aequilibrium potentiae* („a hatalom egyensúlya”) gondolatából eredeztethető későbbi hatalmi egyensúly-fogalom magját képező *balance* („egyensúly”) a 12–13. század folyamán gyökerezett meg a középkori politikai (köz)nyelvben a vulgáris latin *bilancia* szó átvétele útján.⁹ A *balance* kifejezés a 12. századtól megtalálható az ófrancia, a 13. századtól pedig a

---

Kampmann, Christoph: Die Balance of Europe und die Präzedenz der englischen Krone: Zur Rechtfertigung englischer Gleichgewichtspolitik im 17. Jahrhundert. In: Bosbach, Franz (ed.) et al.: *Imperium / Empire / Reich: Ein Konzept politischer Herrschaft im deutsch-britischen Vergleich*. De Gruyter Saur, 1999. 69–90.; Kampmann, Christoph: Die Englische Krone als „Arbiter of Christendom”? Die „Balance of Power” in der politischen Diskussion der späten Stuart-Ära (1660–1714). *Historisches Jahrbuch*, 116 (1996) 321–366.; Müllenbrock, Heinz-Joachim: *The Culture of Contention: A Rhetorical Analysis of the Public Controversy about the Ending of the War of the Spanish Succession, 1710–1713*. Wilhelm Fink Verlag, 1997.

⁸ Lásd például: Kontler László: *Az állam rejtelvei. Brit konzervativizmus és a politika kora-újkori nyelvei*. Atlantisz, 1997.; Sashalmi Endre: *Az emberi testtől az óraműig. Az állam metaforái és formaváltozásai a nyugati keresztény kultúrkörben 1300–1800*. Kronosz, 2015.; Sashalmi, Endre: The Novelty of the Utrecht Peace Settlement (1713). *Central European Papers*, 3 (2015) 2, 20–33.

⁹ Az ófrancia *balance* főnév („egyensúly; mérleg; egyenleg”), *equilibrium* főnév („egyensúly”) és *balancer* ige („[ki]egyensúlyoz”) – amelyek ugyanebben a formában átkerültek a középanyol nyelvbe is – a középkori latin *bilancia* főnévből („egyensúly”), illetve a későlatin *equilibrium* főnévből („egyensúly”) és *bi-lanx* főnévből („kétserpenyős mérleg”) eredeztethetők. (Online Etymology Dictionary: *Balance*,

középgangol nyelvben is. A *Balance* alkalmazása a 15. századtól kezdve német nyelvterületen is kimutatható, azonban a kifejezés a későbbiekben a német terminológiába nem épült be olyan erősen, mint a francia, az angol és az olasz nyelv esetében; a 16. században megjelent *Gleichgewicht* („egyensúly”) – a latin *aequilibrium* és hasonló kifejezések tükörfordítása – miatt német nyelvterületen egyre inkább háttérbe szorult a *Balance* használata. A *Gleichgewicht* a 18. század közepére fel is váltotta a *Balance* használatát, amely a 19. századra szinte teljesen eltűnt a német terminológiából.¹⁰ A német nyelvben számos hasonló kifejezés is használatban volt az idők során, amelyek valamilyen formában tartalmazták a *Gewicht* („súly”, például *das Gegengewicht halten*, „az ellensúly fenntartása”) és a *Waage* („mérleg”, például *Gleichstand der Waagschalen*, „a mérlegek egyenlősége”) fogalmakat. A némettől eltérően és az angol, illetve a francia nyelvhasználathoz hasonlóan az olasz *bilancia* kifejezés is régóta használatban volt.¹¹

A hatalmi egyensúly elvének eszmei gyökereit az ókori görög antikvitásban találjuk. A külkapcsolatokra vonatkoztatott erőegyensúly modelljének (vö. *aequilibrium potentiae*) első jelei Démoszthenész (Kr. e. 384–Kr. e. 322) athéni politikus–szónoknál fedezhetőek fel. A középkor évszázadaiban ritka volt az ilyen jellegű átültetés, de felhasználták például a császárok és a pápaság kapcsolatának leírására (vö. investitúra-harc). Az említésre méltó ókori előzményeken, így az *aequilibrium potentiae* fogalmán túl a hatalmi egyensúly elvének tényleges kidolgozása a 15. századi Itáliában történt meg.

Az itáliai háborúk korszakában Velence, Milánó és Firenze megkötötte a lodi békeszerződést és védelmi szövetségbe tömörült az Itáliai Liga név alatt (1454). Ekkor kezdték el a hatalmi egyensúly elvének fogalmát valódi értékekkel felruházni olyan szerzők, mint például Francesco Guicciardini firenzei diplomata *Storia d'Italia* (1537–1540) című munkájában. Miután 1519-ben V. (Habsburg) Károlyt német-római császárrá választották, egyre komolyabb veszélyként kezdték értelmezni az univerzális monarchia (*monarchia universalis*) lehetőségét az európai államok vezetői. Egy olyan bipoláris rendszer jött létre Európában, melyben V. Károly egyetlen komoly ellenfele I. Ferenc francia király volt. Ebben az időszakban vált a hatalmi egyensúly elve a kisebb európai államok politikai irányelvévé – a

---

<https://www.etymonline.com/word/balance> [utolsó megtekintés: 2021.05.25.]; Lexico [Oxford]: *Balance*, <https://www.lexico.com/en/definition/balance> [utolsó megtekintés: 2021.05.25.]

¹⁰ Kovács Zsolt: Az európai hatalmi egyensúly kialakulása az 1697-es rijswijki béke során. *Külügyi Szemle*, 16 (2017) 3. sz. 18.

¹¹ Strohmeier, Arno: Gleichgewicht der Kräfte. In: *Enzyklopädie der Neuzeit Online* (2019); Hrsg. von Friedrich Jaeger. http://dx.doi.org/10.1163/2352-0248_edn_COM_274517 (utolsó megtekintés: 2021.05.25.)

két európai nagyhatalom túlzott erejének ellensúlyozására. Ezt az állapotot hamarosan megváltoztatta az 1517-től egyre komolyabb változásokat hozó reformáció terjedése, amely felbomlasztotta az addigi európai vallási egységet, és meggyengítette a Német-római Birodalom politikai egységét is.

Az újabb itáliai háborúk, valamint a cateau-cambrésis-i béke (1559) eredményeképpen a Német-római Birodalom és Franciaország közötti bipoláris egyensúly véget ért, a *monarchia universalis* eszménye már a múlté volt, ahogy azt Giovanni Botero is leírta *Delle relationi universali* (1591–1596) című munkájában. Azonban a következő évszázadban is folyamatosan használt toposz maradt az univerzális monarchia fogalma, amely a Spanyolország, majd Franciaország univerzális monarchiává válásától való félelem és veszélyérzet formájában Európa-szerte folyamatosan tárgyalt téma maradt a politikai értekezésekben, pamfletekben és történeti munkákban.

A harmincéves háborút (1618–1648), majd az azt lezáró vesztfáliai békét (1648) követő évtizedekben, a 17. század második felére egyre több értekezés látott napvilágot a hatalmi egyensúlyról, amely az európai politikai gondolkodás egyre fontosabb vezérfonalává vált. Már a 16. század politikai nyelvezetében is egyre gyakrabban szerepelt az „ellenséges hatalmi egyensúly” típusa, azaz a hatalmi egyensúly bipoláris modellje, melynek kedvelt metaforája a kétserpenyős (súly)mérleg volt. A korszak emblémáskönyveiben gyakorta ábrázoltak az igazságosság nőalakja (*Iustitia*) mellett kétserpenyős súlymérleget, amely a 16. századtól kezdve gyakran és előszeretettel alkalmazott metaforája volt az (erő)egyensúly ábrázolásának.¹² Ennek egyik korai 17. századi angol példája Henry Peacham (1576?–1643?) *Minerva Britanna* című, 1612. évi emblémáskönyvének egyik ábrázolása, melyen egy égből lenyúló kéz – mintegy utalva az isteni elrendelés szerepére is – egy kétserpenyős súlymérleget tart, melynek egyik serpenyőjében egy ágyú, másik serpenyőjében pedig egy babérmákoszóró és egy toll látható, amelyek együtt lehúzzák az ágyú serpenyőjét. Ahogy az az embléma leírásából (*subscriptio*) is kiderül, az ágyú Mars, a babérmákoszóró és a toll pedig Minerva szellemiségét testesíti meg,¹³ hiszen az általuk képviselt erő és tudás együttesen szükséges a sikeres háborúhoz, illetve egy állam sikeres vezetéséhez. A harmincéves háború időszakában, majd

---

¹² Schröder, Peter: The Concepts of Universal Monarchy and Balance of Power in the First Half of the Seventeenth Century – A Case Study. In: *International Law and Empire: Historical Explorations*. Ed. Martti Koskenniemi – Walter Rech – Manuel Jiménez Fonseca. Oxford, 2017. 91–93.

¹³ Peacham, Henry: *Minerva Britanna, or a Garden of Heroical Devises, Furnished, and Adorned With Emblemes and Impresa's of Sundry Natures: Newly Devised, Moralized, and Published*. London, 1612. 44.

azt követően megnövekedett az Európa új rendszeréről szóló utópikus pamfletok száma nemcsak Európa-szerte – különösképpen német és francia területen –, hanem Angliában is.

A különböző erők egyensúlyának gondolata a kora újkorra az élet számos területét áthatotta, így például a gazdasági (vö. kereskedelmi egyensúly, *balance of trade*), az orvosi (vö. vérmérsékletek egyensúlya, *balance of humors*),¹⁴ a filozófiai (vö. a szenvedélyek egyensúlya, *balance of passions*), az élettani (vö. kinematika – *kinematics*) és az asztronómiai (vö. vonzás és taszítás egyensúlya, *balance of attraction and repulsion*) terminológiában, továbbá a politika (vö. hatalmi egyensúly, *balance of power*) területén is megjelent.¹⁵ A hatalmi egyensúly fogalma geopolitikai értelemben a 17. század végére, 18. század elejére épült be fokozatosan az európai, így az angol politikai nyelvezetbe, mint az egyes államok hatalmának „elosztása”, illetve (ki)egyensúlyozása a túlhatalom megakadályozásának érdekében.

A hatalmi egyensúly szerepe az európai és az angol politikai gondolkodásban a 17–18. század fordulójára

Ahogy láthattuk, az erőegyensúly-modell ókori, valamint reneszánsz mintákból táplálkozva itáliai környezetben alakult ki a 16. századra, és olyan klasszikus politikai történetírók munkáin keresztül, mint Niccoló Machiavelli vagy Francesco Guicciardini, fokozatosan teret nyert Európában. A kora újkorra a fogalom egyértelműen az univerzális monarchia fogalmával szemben jelent meg. A vesztfáliai békét (1648) követő évtizedekben, legfőképp az 1670-es és 1680-as évektől kezdve a hatalmi egyensúly gondolatára egyre inkább a *status quo* fenntartásának, illetve a dinasztiák és államok közötti kapcsolatok védelmének egyik lehetséges hatalomtechnikai eszközeként tekintettek.¹⁶

A 17. század második felében zajló – többnyire dinasztikus okokból folytatott – háborúk (kiemelten az 1667–1668-as spanyol–francia, ún. *devolúciós háború*, majd az 1688 és 1697

---

¹⁴ A vérmérséklettel (lat. *temperamentum*) kapcsolatos elméletek már az ókori görög orvoslásban is megjelentek, melyek nagyban befolyásolták a későbbi korok orvosi, pszichológiai és irodalmi kutatásait is. Kiemelendő Hippokratész görög orvos, aki először különböztetett meg különböző vérmérséklet alapján négy személyiségtípust és azok egyensúlyának fontosságát (vö. humorálpátológia).

¹⁵ Strohmeier, Arno: Balance of power. In: *Encyclopedia of Early Modern History Online* (2015). Ed. Graeme Dunphy – Andrew Gow. http://dx.doi.org/10.1163/2352-0272_emho_COM_020274 (utolsó megtekintés: 2021.05.25.)

¹⁶ Bosbach, Franz: *Monarchia Universalis. Ein politischer Leitbegriff der Frühen Neuzeit*. Göttingen, 1988. 83–84., 87–88.; Gelderen, Martin van: Universal Monarchy, The Rights of War and Peace and the Balance of Power: Europe's Quest for Civil Order. In: *Reflections on Europe: Defining a Political Order in Time and Space*. Ed. Hans-Åke Persson – Bo Stråth. Brussels, 2007. 66–68.

közötti *pfalzi örökösödési háború*, másnéven *kilencéves háború*) következtében kifejezetten előtérbe kerültek a hatalmi egyensúly elvének érdekében kitervelt politikai szövetségkötések, mint például a kilencéves háború idején létrehozott *augzburgi liga*, valamint az abból 1689-ben alakult *Nagy Szövetség*, melyben a Német-római Birodalom, a Holland Köztársaság, Anglia, Spanyolország, a Savoyai Hercegség és Svédország állt szemben XIV. Lajos francia király államával.¹⁷ A háborút lezáró multilaterális rijswijki békeszerződések, amelyeket 1697. szeptember 20. és október 30. között kötöttek meg a hollandiai Rijswijk városában, magukba foglalták a francia–angol, a francia–holland, a francia–spanyol és a francia–német szerződéseket, melyek deklaráltan a kontinentális hegemonia potenciáljának csökkentéséről szóltak. A hatalmi egyensúly elvének alkalmazása Nyugat-Európában, illetve Angliában erre az időszakra, azaz az úgynevezett „dicsőséges forradalom” (1688–1689), majd a kilencéves háborút (1688–1697) lezáró rijswijki béke (1697) idején vált szilárdan megalapozottá. Ezekben az években az európai hegemonia elérésére törekvő francia nagyhatalmi politika viszonylagos visszaszorításával a Habsburg Monarchia európai nagyhatalommá emelkedett, Anglia politikai súlya pedig ténylegesen megnövekedett, ezek következtében pedig egy új típusú, többpólusú európai hatalmi rendszer kialakulása indult meg, amelyet a szövetkező államok igyekeztek a hatalmi egyensúly elvének megfelelően alakítani.

Az angol politikai gondolkodás szempontjából nézve jelentős 16. századi előzményekről beszélhetünk a hatalmi egyensúly gondolata terén. Anglia ekkoriban még perifériális királyságnak számított az európai nagyhatalmi palettán, ám VIII. Henrik (1509–1547) uralkodása alatt már egyre fontosabb egyensúlyozó szerepet töltött be a szigetország Franciaország és a Habsburgok között. I. Erzsébet (1558–1603) ezt a politikai vonalat követte a nagyhatalmi politizálás terén, pénzügyi segítséget kínálva Spanyolország minden ellenfelének. A hatalmi egyensúly elvének angliai szerepét vizsgálva elmondható, hogy a szigetországban is egyre fontosabb szerepet töltött be a fogalom a 17. század második felétől, legfőképp az 1660-as évektől kezdve, amely a külpolitika mellett a belpolitikában is teret nyert.¹⁸

---

¹⁷ Nolan, Cathal J.: *Wars of the Age of Louis XIV, 1650–1715: An Encyclopedia of Global Warfare and Civilization*. Westport – London: Greenwood Press, 2008., 320–330.; Renger E. de Bruin – Haven, Cornelis Van Der – Jensen, Lotte – Onnekink, David (eds.): *Performances of Peace: Utrecht 1713*. Leiden – Boston: Brill, 2015. 13.

¹⁸ Sheehan, Michael: *The Development of British Theory and Practice of the Balance of Power before 1714*. *History*, 73 (1988) 29–36.

Az angol belpolitikát tekintve megfigyelhető, hogy egyre inkább köznapivá vált a fogalom használata; mintegy fegyverként kezdték el felhasználni a hatalmi egyensúly elvét a politikai viták során, mind az angol Parlamentben, mind például a politikai publicisztikában.¹⁹ 1688–1689 után Anglia szerepe jelentősen megnövekedett az európai politikai színtéren, a szigetország külpolitikájában pedig fontos szerep jutott a hatalmi egyensúly elvének. Az utrechti békeszerződések (1713–1714) megkötése után a hatalmi egyensúly gondolata a brit külpolitika egyik kulcsfontosságú tényezőjévé vált, valamint a teljes európai nagyhatalmi politizálást tekintve is jelentős elv lett a 18. században, egészen a francia forradalom kitöréséig.

David Onnekink holland történész véleménye szerint éppen a kilencéves háború éveire tehető a hatalmi egyensúly későbbi eszméjének megszületése, amit a háborút követő időszakban – már teljesen kiérlelt koncepcióként – elsőként éppen Charles Davenant angol politikus és pamfletíró alkalmazott 1701. évi pamfletjeiben.²⁰ A kilencéves háborút lezáró rijswijki béke jelentősége abban rejlett, hogy végleg megteremtette az 1670-es évektől egyre gyakrabban tárgyalt és propagált európai hatalmi egyensúly eszméjét, amelyet a kor politikai szereplői mindinkább elfogadtak az európai államrendszer kialakításának egyik normájaként.²¹ Ebben a helyzetben egyre inkább úgy vélték az angol pamfletírók, hogy Anglia a „kéz, amely megtartja az egyensúlyt” Európában.²²

A hatalmi egyensúly elvének egyre elterjedtebb használatát és a politikai nyelvezetbe való sikeres beépülését legjobban a spanyol örökösödési háborút (1701–1714) lezáró utrechti békerendszer (1713–1714) jelzi, melynek egyes szerződésai elsőként tartalmazták – immár explicit módon – az „európai hatalmi egyensúly” kifejezést. Az utrechti békeszerződéseket 1713. április 11-én és július 23-án kötötték meg a hollandiai Utrecht városában, melyek részben lezárták az 1701 és 1714 között zajló spanyol örökösödési háborút. A hatalmi egyensúly elvét

---

¹⁹ Kampmann, Christoph: Die Englische Krone als „Arbiter of Christendom”? Die „Balance of Power” in der politischen Diskussion der späten Stuart-Ära (1660–1714). *Historisches Jahrbuch* 116 (1996). 360–366.

²⁰ Onnekink, David: The Last War of Religion? The Dutch and the Nine Years War. In: *War and Religion after Westphalia, 1648–1713*. Ed. David Onnekink. Farnham, 2009. 71.

²¹ Kovács: Az európai hatalmi egyensúly kialakulása, 17–18.; Devetak, Richard: ‘The fear of universal monarchy’: Balance of Power as an Ordering Practice of Liberty. In: *Liberal World Orders*. Ed. Tim Dunne – Trine Flockhart. Oxford, 2013. 135–136.

²² Thompson, Andrew C.: Balancing Europe: Ideas and Interests in British Foreign Policy (c. 1700–c. 1720). In: *Ideology and Foreign Policy in Early Modern Europe, 1650–1750*. Ed. David Onnekink – Gijs Rommelse. Farnham, 2011. 270–271.

és fogalomtisztázását explicit módon tartalmazták a békeszerződések, mely innentől kezdve az egyik legfontosabb célkitűzése lett a korszak nagyhatalmi politikájának.²³

A harmincéves háború, majd a vesztfáliai békerendszer által hozott változások sok szempontból fordulópontot jelentettek a hatalmi egyensúly elvének szempontjából, a 16. században elterjedt bipoláris modellt a 18. század végére fokozatosan felváltotta egy önszabályozó európai hatalmi rendszer elgondolása. Összegezve elmondható, hogy a vesztfáliai béke után Európa nagyhatalmai – Franciaország, Spanyolország és a Habsburg Birodalom, majd az utrechti béke után Anglia (1707 után Nagy-Britannia) is – közötti kényes egyensúly biztosította az európai békét. Ahogy azt Jean-Pierre Bois is kifejtette, erre az időszakra kialakult az a metódus, hogy az európai államok közös tárgyalások, békekongresszusok útján rendezzék vitás kérdéseiket. A tárgyalások legfontosabb eszköze erre az időszakra a területcsere lett (például Elzász).²⁴ Azonban az 1668 és 1748 közötti időszakban ez az európai egyensúly átalakult – a vesztfáliai béke rendszere közösen elfogadott alap lett, a határok megszilárdultak. A 18. század második felében már más működési elvekről beszélhetünk – ez a korábbi egyensúly felbomlott, a francia forradalom és a napóleoni háborúk után pedig a bécsi kongresszussal (1815) új modell jelent meg, amely a nemzetek közötti együttműködésre építve képzelte el az európai béke megteremtését és megtartását.

---

²³ Lásd például az 1713. áprilisi angol–francia békeszerződés két kiemelt részletét: „[...] for obtaining a general peace, and securing the tranquillity of Europe by a *balance of power*”; „[...] by making an immoveable *balance to maintain the equilibrium*, which is intended to be placed in Europe”. („Peace and Friendship Treaty of Utrecht between France and Great Britain, April 1713, Letters Patents by the King, which admit the Renunciation of the King of Spain to the Crowns of France, and those of M. the Duke of Berry, and of M. the Duke of Orleans, to the Crown of Spain”. In: Chalmers, George: *A Collection of Treaties between Great Britain and Other Powers: Volume I*. London, 1790. 348.; a dőlt betűvel szedett kiemelések tőlem – S. B.) Továbbá lásd például az 1713. júliusi angol–spanyol békeszerződés II. cikkelyének következő részletét: „[...] to settle and establish the peace and tranquillity of Christendom by an *equal balance of power*”; „[...] in pursuance of the fundamental and perpetual maxim of the *balance of power in Europe*”; „[...] for obtaining a general peace, and *securing the tranquillity of Europe by a balance of power*”. („Peace and Friendship Treaty of Utrecht between Spain and Great Britain, July 1713, Article II”. In: Chalmers, George: *A Collection of Treaties between Great Britain and Other Powers: Volume II*. London, 1790. 43–44., 61.; a dőlt betűvel szedett kiemelések tőlem – S. B.)

²⁴ Bois, Jean-Pierre: Paix d'Équilibre et Équilibres de paix en Europe aux XVII et XVIII siècles. In: *A szentgotthárdi csata és a vasvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás (La bataille de Saint-Gotthard et la paix de Vasvár. Expansion Ottomane – Coopération Européenne)*. Szerk. Tóth Ferenc – Zágórhidi Czigány Balázs. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 287–304.

A spanyol örökség kérdése – Az 1698. és 1700. évi felosztási szerződések

Az 1680-as évektől kezdve XIV. Lajos és I. Lipót egymással rivalizáló politikája, a Bourbon- és a Habsburg-dinasztia nagyhatalmi szembenállása valódi veszélyt jelentett az európai hatalmi egyensúlyra, melynek hátterében a spanyol örökösödés kérdéses alakulása állt. Ennek következtében III. Vilmos angol király egyensúlypolitikája a Habsburg Monarchia és Franciaország egyensúlyban tartására, illetve az európai egyensúly ellenőrzésére irányult.²⁵ A gyenge és betegeskedő spanyol király, II. Károly gyermektelensége miatt már jóval a rijswijki békekötés előtt az európai politika központi kérdése volt a spanyol örökösödés alakulása, de Rijswijkben még nem került sor ennek megtárgyalására.

Anglia és Hollandia igyekezett békés úton, különtárgyalások útján megállapodást kötni Franciaországgal annak érdekében, hogy kizárják a teljes spanyol örökség egyik vagy másik dinasztiára szállásának lehetőségét. Az első felosztási szerződést 1698 októberében kötötték meg Hágában, amelynek értelmében Franciaország és a Habsburg Monarchia megosztotta volna Spanyolország itáliai birtokait, a spanyol korona pedig II. Károly akkor kijelölt örökösére, József Ferdinánd bajor hercegre szállt volna. 1699-ben azonban meghalt a kijelölt örökös, és 1700 márciusában a felek egy újabb, második felosztási szerződést kötöttek Londonban.

A második felosztási szerződésben arról állapodtak meg a felek, hogy Franciaország kapná az itáliai spanyol területeket, a spanyol trón pedig I. Lipót császár fiára, Károly főhercegre – a későbbi VI. Károly császárra – szállna, ami II. Károly spanyol király számára, aki utolsó végrendeletében kitarzott amellett, hogy a spanyol királyság integritását mindenáron tartsák meg, elfogadhatatlan volt. A spanyol uralkodó saját örökösének Anjou Fülöp herceget, XIV. Lajos unokáját nevezte meg, aki V. Fülöp néven később Spanyolország királya lett. Amennyiben XIV. Lajos ezt nem fogadta volna el, a végrendelet értelmében Spanyolország egésze a Habsburg császár fiára szállt volna.²⁶ II. Károly végül pár hónappal később, 1700. november 1-jén halt meg, XIV. Lajos pedig november 16-án elfogadta a spanyol uralkodó végrendeletében foglaltakat, amivel megszegte a második felosztási szerződést és megtagadta

---

²⁵ Coward, Barry – Gaunt, Peter: *The Stuart Age. England, 1603–1714*. 5th ed. London–New York, 2017. 365.; Claydon, Tony: *William III. Profiles in Power*. London–New York, 2002. 152–158.

²⁶ Rule, John C.: *The Partition Treaties, 1698–1700: A European View*. In: *Redefining William III: The Impact of the King-Stadholder in International Context*. Ed. David Onnekink – Esther Mijers. Taylor and Francis (Kindle Edition), 2007. 105–106.; 110–111.

szövetségeseit, Angliát és Hollandiát. Mindezek következtében 1701-ben kitört a végül hosszan elhúzódó, egészen 1714-ig tartó spanyol örökösödési háború.

Az erőegyensúly értelmezése és a királyi előjog szerepe Charles Davenant és kortársai 1701. évi politikai pamfletjeiben

Charles Davenant (1656–1714) angol közgazdász és tory politikus 1701. évi három, egy kiadásban megjelent politikai pamfletje²⁷ – Jonathan Swift munkáival ellentétben – méltatlanul feledésbe merült a hatalmi egyensúly fogalmának eddigi vizsgálata szempontjából. Davenant neve leginkább a külkereskedelmi és államháztartási témákat fejtegető pamfletjei révén vált ismertté,²⁸ aki 1675-ben szerezte meg cambridge-i jogi diplomáját. Gazdasági érdeklődésének köszönhetően 1678 és 1689 között jövedéki biztосként (*Commissioner of Excise*) tevékenykedett, mellette 1685-ben a cornwalli St. Ives képviselőjeként – mint tory politikust – beválasztották az angol Parlamentbe is. Anna királynő (1702–1714) uralkodásának idején, 1703-tól 1714-ben bekövetkezett haláláig a Vámhatóságnál (*Cumtoms service*) működött főfelügyelői (*Inspector-General of the Exports and Imports*) pozícióban.²⁹

A Davenant személyével és munkásságával foglalkozó szakirodalom zöme gazdaságtörténeti, illetve gazdaságelméleti szempontú elemzés; leginkább a kereskedelmi egyensúlyt (*balance of trade*) fejtegető írásait helyezik előtérbe.³⁰ Politikai pályájának is köszönhetően azonban munkásságában hangsúlyeltolódás figyelhető meg 1699–1700 után.

---

²⁷ [Davenant, Charles:] *Essays Upon: I. The Ballance of Power. II. The Right of Making War, Peace, and Alliances. III. Universal Monarchy*. London, 1701. A három, egy kiadásban megjelent röpirat közül érezhetően az első, hatalmi egyensúlyról értekező pamfletet szánta a szerző a vezető értekezésnek. Az értekezések a szerző életművének Sir Charles Whitworth parlamenti képviselő által válogatott, 1771. évi ötkötetes kiadásában is helyet kaptak: *The Political and Commercial Works of that celebrated writer Charles Davenant. (...) Volume I–V. Collected and revised by Sir Charles Whitworth, Member of Parliament*. London, 1771. (Az említett három értekezés a harmadik kötetben került kiadásra.) Az első, 1701-es kiadás esetében nem került feltüntetésre Davenant neve sem a címlapon, sem a belső oldalakon, azonban a szerző kiléte a kortársak számára egyértelmű volt, és a későbbiekben maga Davenant is saját írásai közé sorolta az említett értekezéseket, amelyeket a szakirodalom is neki tulajdonít. Az eddigi kutatások csak részben érintették Davenant politikai értekezéseit, és kevésbé foglalkoztak azok európai, illetve angol bel- és külpolitikai vonatkozásaival. Emiatt érdemes mélyebb vizsgálat alá vetni a tory politikus említett írásait, különösen a hatalmi egyensúlyról és a királyi előjogokról (avagy felségjogokról) való kortárs vélekedés kontextusában.

²⁸ Hont, Istvan: *Jealousy of Trade. International Competition and the Nation-State in Historical Perspective*. Cambridge–London, 2015. 201–202.

²⁹ Waddell, David: Charles Davenant (1656–1714) – A Biographical Sketch. *The Economic History Review*, 11 (1958) 2. 279–280.; 284–286.

³⁰ Waddell David: The Writings of Charles Davenant (1656–1714). *The Library. Transactions of the Bibliographical Society*, 5 (1956) 3. 206–212.; Waddell: Charles Davenant, 281.; Hont: *Jealousy of Trade*, 59–62.

Innentől kezdve egyre több politikai pamfletje jelent meg, ahogy azt David Waddell is megjegyzi,³¹ aki gazdasági írásainak elemzésén túl egyedüli kutatója volt Davenant életrajzi adatainak, amelyeket kiadatlan, 1954. évi oxfordi doktori disszertációjában összegzett.³² Ahogy azt legújabban például David Onnekink és Andrew C. Thompson is megjegyezte, éppen a kilencéves háború éveire tehető a hatalmi egyensúly későbbi eszméjének megszületése, amit a háborút követő időszakban elsőként egy angol pamfletíró alkalmaz teljesen kiérlelt koncepcióként – aki nem más, mint Charles Davenant 1701-ben.³³

A Davenantnak tulajdonított, feltételezhetően 1701 első felében megjelent értekezésekben a szerző egyértelműen a korábbi felosztási szerződések ellen emelte fel a hangját. A három röpirat közül az – érezhetően a vezető értekezésnek szánt – első, hatalmi egyensúlyról értekező pamflet legfőképp az 1700. évi második felosztási szerződést kritizálja hosszasan, „végzetes szerződésnek” (*fatal Treaty*) titulálva azt, amely végeredményét tekintve „egész Spanyolország uralmát a francia hatalom vagy befolyás alá utalta”.³⁴ Davenant kihangsúlyozza a spanyol örökösödési kérdés alakulásának veszélyét, összekapcsolva Anjou Fülöp herceg öröklését egy univerzális monarchia létrejöttének potenciális veszélyével, amely komolyan veszélyezteti „Európa szabadságjogait” (*the Liberties of Europe*).³⁵ Gazdasági szakemberként arra is több alkalommal felhívja az olvasók figyelmét, hogy Franciaország megerősödése a későbbiekben komoly külkereskedelmi akadályokat okozhat Angliának, hiszen Franciaország rövid időn belül „kitúrhatja” (*supplant*) Angliát a spanyol és török kereskedelmi érdekeltségeiből. Emellett komoly veszélyt jelent az angol kereskedelemre, hogy Flandria francia kézre került, valamint az is, hogy Spanyolország és Itália kikötőinek felügyelőivé a franciák váltak.

Davenant a pamfletekben érezhetően csatlakozik a kortárs angol pamfletírók által számos alkalommal megfogalmazott gondolathoz, amely szerint Angliának vezető szerepe van az európai hatalmi egyensúly külső felügyeletében, a *status quo* fenntartásában. Dicsérettel illeti a kilencéves háborút lezáró 1697. évi rijswijki békét, hiszen véleménye szerint Anglia ekkor

---

³¹ Waddell: Charles Davenant, 282.

³² Waddell, David: *The Career and Writings of Charles Davenant (1656–1714)*. Kiadatlan doktori (PhD) disszertáció. Oxford, 1954.

³³ Onnekink, David: The Last War of Religion? The Dutch and the Nine Years War. In: *War and Religion after Westphalia, 1648–1713*. Ed. David Onnekink. Farnham, 2009. 71.

³⁴ „has brought the whole Dominion of Spain under the French Power or Influence” ([Davenant:] *Essay Upon I. The Ballance of Power*. London, 1701. 77.)

³⁵ [Davenant:] *Essay Upon I. the Ballance of Power*, 4.

volt utoljára kiválóan jó külpolitikai helyzetben.³⁶ Azonban az 1690-es évek lépései, legfőképp a felosztási szerződések már negatív értékítéletet kapnak az első pamfletben. Davenant véleménye szerint a franciákkal kötött megállapodás azt sugallta, hogy Anglia gyenge, ez pedig felbátorította a franciákat arra, hogy „megzavarják Európa békéjét” (*to disturb the Peace of Europe*).³⁷ A hatalmi egyensúlyt fejtegető első értekezés központi része lényegében azt elemzi, hogyan tudna Anglia visszatérni vezető, az európai egyensúlyt őrző szerepéhez, amelyhez Davenant véleménye szerint mindenekelőtt az szükséges, hogy megoldást nyerjenek az Angliát sújtó belpolitikai problémák, illetve a belső parlamenti viszályok.

A korszak Angliájában a hatalmi egyensúly központi fogalma olyan egyéb fogalmakkal kezdett el összefonódni, mint például a közérdek (*public interest*), a közös jólét (*common welfare*) és az államérdek (*reason of State*). Mindezek mellett az univerzális monarchia (*universal monarchy*) elleni közös fellépés szükségessége kapcsán is kiemelt szerepet kapott az erőegyensúly gondolata. Ebben az értelemben az univerzális monarchia fogalmába beletartozott minden egyéni érdekek (*private interests*) eredményezte negatívum. I. Erzsébet angol királynő (1558–1603) uralkodásának idején az univerzális monarchia elleni küzdelem az európai kontinens körüli viták központi kérdésévé vált Angliában, majd a Stuart-restauráció idején újfent felélénkült ez a vita Franciaország terjeszkedése miatt. „Anglia érdeke” idővel már magában foglalta a belpolitikai vitákat, a vallási és gazdasági, kereskedelmi érdekeket is, így sokszor vallási terminológiába ágyazva jelent meg az erőegyensúly gondolatisága, például a protestáns érdek (*Protestant interest*) fejtegetése során.³⁸

A korszak politikai szerzői, így például Davenant mellett Lord Bolingbroke, Jonathan Swift vagy Daniel Defoe is hangsúlyozzák az optimális parlamenti vita szükségességét, a

---

³⁶ A rijswijki békekötés hírének parlamenti megtárgyalása kapcsán 1697 decemberében a Parlament alsóháza (*House of Commons*) kifejezte örömét III. Vilmos felé, és úgy vélte, hogy a békekötéssel sikerült az uralkodónak „visszaállítania Anglia privilégiumát, mint az európai erőegyensúly fenntartója” (*restore England's privilege as the keeper of European balance of power*), mely tanúsítja, hogy valóban úgy gondolták, hogy az ország kifejezetten jó külpolitikai helyzetbe került a békekötés következtében. (*Journal of the House of Commons: Volume 12, 1697–1699*. London, 1803. British History Online: <https://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol12> [utolsó megtekintés: 2021.05.25.]

³⁷ [Davenant:] *Essay Upon I. The Ballance of Power*, 33.

³⁸ Andersen, M. S.: *A Genealogy of the Balance of Power*. PhD Thesis, Department of International Relations, London School of Economics, 2016. 77. Az európai protestáns érdek a hatalmi egyensúly fontosságával összekapcsolva Davenant első pamfletében is megjelenik, lásd például: [Davenant:] *Essay Upon I. The Ballance of Power*, 43.

Parlamentnek mint a közös gondolkodás fő helyszínének politikai fontosságát.³⁹ Általánosságban a korszak valamennyi politikai szerzője kitér arra, hogy számos belpolitikai probléma az ország kiegyensúlyozatlan alkotmányából (*unbalanced constitution*), illetve az egyéni érdekektől vezérelt politikai lépésekből származik, a közérdek viszont sosem hazudik.⁴⁰ Davenant legfőképp második, „A háború, a béke és a szövetségekötések jogáról” szóló értekezésében (*The Right of Making War, Peace and Alliances*) fejt ki részletesen, hogy számos korábbi angol uralkodó önös érdekei (*private interests*) megakadályozták az angol nemzetet abban, hogy felismerje, milyen veszélyek fenyegetik az országot az európai kontinens felől, ahol megbomlott a hatalmi egyensúly.⁴¹ Ennek kapcsán a korszak gondolkodóihoz képest radikális módon szinte teljességgel elveti a királyi felségjogok – vagy királyi előjogok (*royal prerogatives*) – létjogosultságát.⁴²

A korszakban a közérdek fogalma belpolitikai értelemben kiterjedt mindarra, ami az államnak objektíven jó, külpolitikai értelemben pedig elkezdték kiterjeszteni a fogalmat Európa egészének objektív érdekeire is. Davenant többször kitér annak fontosságára, hogy belpolitikai viszonylatban az állampolgári jogok zsarnokságtól való védelme csak egy kiegyensúlyozott alkotmány segítségével lehetséges, külpolitikai értelemben pedig Európa érdekeit csak a hatalmi egyensúly alkalmazása tudja megvédeni az univerzális monarchia veszélyeitől.⁴³

A szerző élesen kritizálja az elmúlt évek politikai vezetését, és hosszasan fejtegeti, hogy az egész Parlament összehívása és tanácsának kikérése nélkül egy szűk politikai tanácsadó csoport döntött az elhibázott felosztási szerződések megkötéséről, mely csoport se az ország, se Európa érdekeit (*the interest of Europe*) nem tartotta szem előtt. A korszakban egyre inkább előtérbe került a nemzeti egység fontossága, ezzel kapcsolatban pedig a pártviszálykodások veszélyei, a toryk és whigek szembenállásának káros hatásai, és a kiegyensúlyozott

---

³⁹ Claydon, Tony: *William III. Profiles in Power*. London: Longman, 2002. 201–208.; Thompson: *Balancing Europe*, 278.; Andersen: *A Genealogy of the Balance of Power*, 93.; [Davenant:] *Essay Upon I. The Ballance of Power*, 89–101.

⁴⁰ Andersen: *A Genealogy of the Balance of Power*, 78.

⁴¹ Davenant a legzsarnokibb angol uralkodók egyikének éppen I. Erzsébet királynő édesapját, VIII. Henriket nevezi meg. ([Davenant:] *Essay Upon II. The Right of Making War, Peace, and Alliances*. London, 1701. 193.)

⁴² Az angol uralkodó egyik történelmi előjoga a Parlament felosztatása, amely a legvitatottabb előjognak számít, de a törvényhozói hatalom tekintetében az uralkodó másik, belpolitikai szempontból kiemelten fontos előjoga a törvények szentesítése is. A királyi előjogokat a külpolitikai ügyek terén a mai napig sok esetben alkalmazzák; ennek kapcsán fontos kiemelni, hogy az uralkodó hatáskörébe tartozik például a külföldi államok elismerése, a hadüzenetek és békekötések kiadása és a nemzetközi szerződések megkötése. A királyi felségjogok szerepéről és hatásköréről lásd bővebben többek között: Smith, Paul (ed.): *Bagehot: The English Constitution*. Cambridge–New York, 2001. 180–181., 210–212.

⁴³ [Davenant:] *Essay Upon I. The Ballance of Power*, 36–38., 45–48., 85–89.

alkotmányosság fontossága. Erre vonatkozóan a korszak politikai pamfletjeinek szerzői előszeretettel dicsérték az ősi angol alkotmányt és az alkotmány egyensúlyát (*balanced constitution*). A közérdek (*public interest*) kedvelt analógiája volt a korszakban többek között a *commonwealth* fogalma,⁴⁴ valamint a politikai test (*body politic*) középkori eredetű metaforája. Mindezek megjelentek Davenant elemzett pamfletjeiben is, aki új megközelítéssel élve tudatosan összekötötte a közérdeket, illetve az ország lakosainak (*body politic*) érdekét a nemzet érdekével (*national interest*), és ezek egyik legfontosabb elemeként az európai hatalmi egyensúly biztosítását nevezte meg, amelyben a kortársak és Davenant véleménye szerint is vezető szerepe van Angliának.⁴⁵ Davenant további újítása volt fogalmi szempontból, ahogy a nemzeti érdekekkel megegyező fogalmakat több alkalommal is határozottan összekapcsolta az európai protestáns érdekekkel (*the Protestant interest throughout all Europe*); ilyen módon egy összeurópai fogalommal, a protestáns érdekekkel is alátámasztotta a hatalmi egyensúly érvényesítésének fontosságát.⁴⁶

Az univerzális monarchia a korszak gondolkodása szerint mind a bel-, mind a külpolitikában aláássa a közérdeket és az objektivitást a pénzérdeken és annak „büntársain” keresztül. A külpolitikában ezek önkényes kormányzást (*arbitrary government*), a belpolitikában pedig korrupciót eredményeznek, a korrump politikusok pedig feladják Anglia ősi alkotmányát (*the ancient constitution*).⁴⁷ Ez hangsúlyosan megjelenik Davenant elemzett értekezéseiben, aki kifejti, hogy az eddigi politikai döntéshozók, akik a felosztási szerződésekkel nem megfelelő irányba sodorták az angol külpolitikát, az ország ősi alkotmánya ellen vétkeztek rossz kormányzásukkal (*Misgovernment*) és korrupciójukkal (*Corruption*).⁴⁸ Davenant egyértelműen jelzi, hogy veszélyt jelent az alkotmányra és Európára, ha nem védelmezik a hatalmi egyensúlyt, és az első pamflet összegző gondolataiban erélyesen hangsúlyozza az önkényes hatalommal (*arbitrary power*) szembeni fellépés fontosságát, összekötve ezt a gondolatot az univerzális monarchia veszélyeivel. Bírálja a pénzérdekektől eltorzult politikusok tevékenységét, akiket véleménye szerint kicsit sem érdekel, hogy mi lesz

---

⁴⁴ A *commonwealth* fogalmának – amely a korszakban általánosságban az állam (*state*) fogalmát helyettesítette – eredetéről, a fogalom kortárs értelmezési lehetőségeiről lásd bővebben: Early Modern Research Group: Commonwealth: The Social, Cultural and Conceptual Contexts of an Early Modern Keyword. *The Historical Journal*, 54 (2011) 3. 659–687., különösen: 660–661.

⁴⁵ [Davenant:] *Essay Upon I. The Ballance of Power*, 3.

⁴⁶ [Davenant:] *Essay Upon I. The Ballance of Power*, 43.

⁴⁷ Andersen: *A Genealogy of the Balance of Power*, 78.

⁴⁸ [Davenant:] *Essay Upon I. The Ballance of Power*, 85.

Európa egyensúlyának (*the ballance of Europe*) sorsa, vagy hogy az európai egyensúly „mérlege merre hajlik”.⁴⁹

Davenant az első pamfletben említett belpolitikai problémák fejtegetését egyértelműen összekapcsolta a spanyol örökösödés problematikájával és a második felosztási szerződés hosszas kritizálásával. Véleménye szerint a felosztási szerződésekkel Anglia és ezáltal Európa is az 1697. évi rijswijki béke eredményeit veszítette el. Több alkalommal is utal arra, hogy a második felosztási szerződéssel és XIV. Lajos lépéseivel egy potenciális univerzális monarchia formálódik Franciaország alakjában, és az első pamflet utolsó oldalaihoz közeledve egyre erélyesebben sürget akár egy Franciaország elleni háború vállalására is Európa erőegyensúlyának fenntartása érdekében – hiszen Anglia az európai egyensúly őrzője,⁵⁰ és lépéseket kell tennie annak érdekében, hogy „Franciaország erejét kordában tartásák”.⁵¹ Utalva a rijswijki békére kifejti, hogy a legtöbb, amiben Anglia reménykedhet, hogy a külpolitikai helyzet abba a mederbe kerül vissza, amelyben a rijswijki béke megkötésekor volt, és hogy Spanyolország a továbbiakban nem lesz francia befolyás alatt.⁵²

Az eddigiekben elemzett Davenant-pamfletek mellett számos kortárs szerző, így például Jonathan Swift (1667–1745) és Daniel Defoe (1660–1731) pamfletírói munkássága került már számos alkalommal a kutatások homlokterébe, azonban nem feltétlenül a hatalmi egyensúlyról való kortárs vélekedés kontextusában. Különösen Jonathan Swift erőegyensúlyról vallott nézeteit érdemes Davenant kapcsán megfigyelni, hiszen Swift európai hatalmi egyensúllyal kapcsolatos nézetei komoly vita tárgyát képezték a kortársak között. Az ír származású pamfletíró a későbbiekben az 1710 és 1714 közötti tory Oxford-kormány egyik legfőbb propagandistája és a *The Examiner* című lap szerkesztője volt. Mindezek mellett Swift az 1713. évi utrechti béke és a spanyol örökösödési háború lezárása idején a megszülető béke egyik legfőbb védelmezője és propagálója volt. Ezzel kapcsolatban 1711-ben írta meg a toryk Franciaországgal kötendő béketervét támogató nagysikerű pamfletjét „A szövetségesek és a legutóbbi kormány magatartása a jelenlegi háború kezdete és viselése során” (*The Conduct of the Allies, and of the late Ministry in beginning and carrying on the Present War*) címmel. Az

---

⁴⁹ „*which side the Scale inclines*” ([Davenant:] *Essay Upon I. The Ballance of Power*, 3.)

⁵⁰ Davenant az első pamflet központi részében ezzel kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy Angliának akcióba kell lendülnie annak érdekében, hogy „megőrizték Európát”, valamint „Anglia erőegyensúlyt biztosító szerepét” (*to preserve Europe, and to maintain our Post of holding the Ballance*). ([Davenant:] *Essay Upon I. The Ballance of Power*, 87.)

⁵¹ „*to keep the Power of France within due limits*” ([Davenant:] *Essay Upon I. The Ballance of Power*, 85.)

⁵² [Davenant:] *Essay Upon I. The Ballance of Power*, 86–87.

1701. évi „pamfletháború” idején még whig nézeteket valló Swiftnek a korabeli pamfletháborúban szerzett sikerei kevésbé kapcsolódtak a whigekről alkotott összeesküvés-elméletéhez, ahogyan azt a modern kritikusok legtöbbször állítja; sikere véleményem szerint inkább a hatalmi egyensúllyal kapcsolatos innovatív fogalomhasználatához köthető. Swift 1701. évi, „Diskurzus az athéni és római nemesek és a köznép közötti versenyről és széthúzásról” (*Discourse of the Contests and Dissentions between the Nobles and the Commons in Athens and Rome*) című értekezésében két különböző egyensúly-fogalom sikeres összekapcsolása figyelhető meg – az erők *fizikai* vagy *anyag*i egyensúlya, és a hatalom *politikai* vagy *jogi* egyensúlya. Swift állítása szerint mindkét téren sikeresnek kell lennie az angol kormányzatnak, az angol uralkodónak pedig alkotmányos pozíciójából kifolyólag feladata, hogy fenntartsa a belpolitikai egyensúlyt – annak érdekében, hogy megvalósulhasson az európai hatalmi egyensúly további biztosítása.⁵³

Davenant, James Drake vagy Charles Leslie 1701. és 1702. évi értekezéseinek Swift írásával történő összevetése során véleményem szerint még inkább kidomborodik Swift „ősi egyensúly” (*ancient balance*) fogalma, amely a szisztematikus korlátok között tartott királyi előjog fontosságát hangsúlyozta,⁵⁴ szemben a rivális és „modern” egyensúly-fogalmakkal, amelyek vagy teljesen eltörölték a királyi előjog szerepét (lásd Davenant vagy Drake), vagy korlátlanul dicsőítették azt (lásd Leslie).⁵⁵ Swift egyik fő állítása, hogy a belpolitikailag hatékony királyi előjog, azaz az uralkodó képessége nemesi és a köznép érdekeinek kiegyensúlyozására az egyetlen hatékony eszköz, amellyel az uralkodó valódi kiegyensúlyozó szerepet tölthet be egy kiépülő univerzális monarchia fenyegetésével szemben.⁵⁶

KONKLÚZIÓ

Charles Davenant 1701. évi politikai pamfletjeiben kihangsúlyozta egy újabb háború vállalásának szükségességét Európa védelme és Franciaország univerzális monarchiájának megállítása érdekében, melyek kapcsán véleménye szerint az a legfontosabb, hogy Anglia fenntartsa hatalmi egyensúlyozó szerepét Európában. Pamfletjeiben nem csak III. Vilmos

---

⁵³ [Swift, Jonathan:] *Discourse of the Contests and Dissentions between the Nobles and the Commons in Athens and Rome*. London, 1701. 5–6.

⁵⁴ [Swift:] *Discourse*, 51–53.

⁵⁵ Gertken, M. Charles: *Jonathan Swift, Sir William Temple and the International Balance of Power*. PhD Dissertation, The University of Texas at Austin, 2013. 115–116., 169–177.

⁵⁶ [Swift:] *Discourse*, 12–13.

külpolitikáját és általánosságban az angol uralkodó királyi előjogainak szerepét kritizálta, illetve az előjogok létjogosultságát kérdőjelezte meg, hanem határozottan szót emelt az 1700. évi második felosztási szerződés és annak propagálói ellen. Davenant szerint a szerződés túlzottan jó pozícióba helyezte Franciaországot, legfőképp II. Károly spanyol király utolsó végrendeletének fényében. Davenant politikai pályafutását tekintve tory politikus volt, emiatt különös lehet az elemzett pamflet hangvétele és tartalma, parlamenti pártja, a toryk ugyanis nem támogatták az ország újabb háborús elköteleződését, Davenant mégis erélyesen szólította fel olvasóit a franciákkal szembeni fellépésre és egy újabb háború vállalására.⁵⁷

Davenant hatalmi egyensúlyról alkotott elképzelését, illetve az erőegyensúllyal kapcsolatos fogalomhasználatát 1701. évi politikai pamfletjeiben még a régi típusú bipoláris modell dominálta, melynek metaforája a kétserpenyős súlymérleg volt.⁵⁸ Fogalomhasználata azonban már számos új gondolatot tartalmazott, melyek ugyanabban a formában köszöntek vissza más politikai szövegekben a spanyol örökösödési háború végéig (1713–1714). Anna királynő 1702. évi beszédében például – Davenant egy évvel korábbi pamfletjeinek hangvételével és tematikájával megegyezően – kihangsúlyozta, hogy a Franciaország és Spanyolország ellen indítandó háborút „az európai hatalmi egyensúly és szabadság megőrzéséért” vívja Anglia, „Franciaország túlzott hatalmának csökkentését célozva”.⁵⁹ Az elemzett Davenant-pamfletekben megjelenő számos kifejezés – mint például az „Európa szabadságjogainak megőrzése” (*preserving the liberties of Europe*), vagy „az általános közjó, béke és Európa egyensúlyának” (*the general good, the peace and the balance of Europe*)

---

⁵⁷ Ebben nagy szerepe lehetett annak, hogy Davenant 1701-ben még jó megélhetést biztosító pozíció nélkül – 1689 és 1703 között nem volt állása – és épp következő parlamenti ciklusára készülve igyekezett a vezető whig politikusok figyelmét elnyerve valamilyen komolyabb gazdasági pozíciót szerezni. Ez végül csak 1703-ban sikerült számára, ami után észrevehetően meg is változott politikai pamfletjeinek hangvétele – a franciaellenesség mellett a hollandok elleni fellépés megjelenésével. (Waddell: Charles Davenant, 285–287.) A legújabb szakirodalomban is említést kap az a tény, hogy a tory Davenant 1701. évi három értekezésében a whigek univerzális monarchiáról és hatalmi egyensúlyról vallott nézeteit egyesítette; lásd például: Thompson, Andrew C.: *After Westphalia: Remodelling a Religious Foreign Policy*. In: *War and Religion after Westphalia, 1648–1713*. Ed. David Onnekink. Farnham, 2009. 61–62.

⁵⁸ Sashalmi, Endre: The Novelty of the Utrecht Peace Settlement (1713). *Central European Papers* 3 (2015) 2. 28–31.

⁵⁹ „(...) for preserving the Liberty and Balance of Europe, and reducing the exorbitant power of France.” (*Her Majesty's Declaration of War Against France and Spain: 1702. május 4. C. Bill and the Executrix of T. Newcomb, 1702. 1.*)

fontossága – pedig explicit módon szerepelt többek között például az 1713. júliusi angol–spanyol békeszerződésben is.⁶⁰

A hatalmi egyensúly elve a 18. századi állampolitika és a politikai publicisztika hangsúlyos elemévé, valamint a kialakuló államközi kapcsolatok elméletének egyik kulcsfogalmává vált.⁶¹ Nem véletlen, hogy a 18. század elején az utrechti egyezség államközi szerződéseiben alkalmazták először a hatalmi egyensúly fogalmát nemzetközi jogi értelemben.⁶² Azonban már a 17. század végén és a 18. század elején aktív politikai szerzők is eltérő álláspontokat képviseltek az egyensúlyi politika célját illetően, illetve angol területen a politikai pártok polarizációjának egyik legfőbb motorjává vált a külpolitika, valamint az azzal kapcsolatos különféle stratégiák kialakítása III. Vilmos, majd Anna királynő uralkodásának idején. A hatalmi egyensúly elvének angol bel- és külpolitikai középpontba kerülésével a 18. század elejére a toryk és whigek egymással való versengése kiélesedett az egyensúlyról való különböző véleményformálás és érvelés mentén. Ennek érzékeltetésére és rövid bemutatására szolgáltatott példát az 1701. évi angol „pamfletháború” során íródott egyes politikai értekezések, főként Charles Davenant és Jonathan Swift (európai) hatalmi egyensúlyról és királyi előjogról szóló pamfletjei.

*

Bibliográfia

Elsődleges források

[DAVENANT, Charles:] *Essays Upon: I. The Ballance of Power. II. The Right of Making War, Peace, and Alliances. III. Universal Monarchy.* London: Printed for James Knapton, at the Crown in St. Paul's Church-yard, 1701.

---

⁶⁰ Például „egész Európa szabadsága és biztonsága” (*the liberty and safety of all Europe*), vagy „Európa általános békéje” (*the general peace of Europe*). („Peace and Friendship Treaty of Utrecht between Spain and Great Britain, July 1713, Article II”. In: Chalmers, George: *A Collection of Treaties between Great Britain and Other Powers: Volume II.* London, 1790. 43., 56.)

⁶¹ Black, Jeremy: *The Theory of the Balance of Power in the First Half of the Eighteenth Century. A Note on Sources.* *Review of International Studies*, 9 (1983) 1. 55–58.

⁶² Sashalmi Endre: *Az emberi testtől az óraműig. Az állam metaforái és formaváltozásai a nyugati keresztény kultúrkörben, 1300–1800.* Pécs, 2015. 23–24.

[SWIFT, Jonathan:] *Discourse of the Contests and Dissentions between the Nobles and the Commons in Athens and Rome*. London: Printed for John Nutt near Stationers-Hall, 1701.

CHALMERS, George: *A Collection of Treaties between Great Britain and Other Powers: Volume I–II*. London, 1790.

Her Majesty's Declaration of War Against France and Spain (1702. május 4.). C. Bill and the Executrix of T. Newcomb, 1702.

Journal of the House of Commons: Volume 12, 1697–1699. London, 1803. British History Online: <https://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol12> (utolsó megtekintés: 2021.05.25.)

PEACHAM, Henry: *Minerva Britanna, or a Garden of Heroical Deuises, Furnished, and Adorned With Emblemes and Impresa's of Sundry Natures: Newly Devised, Moralized, and Published*. London, 1612.

WHITWORTH, Sir Charles: *The Political and Commercial Works of that celebrated writer Charles Davenant. Relating to the trade and revenue of England, The plantation trade, The East-India trade, and African trade. Volume I–V. Collected and revised by Sir Charles Whitworth, Member of Parliament*. London, 1771.

Hivatkozott szakirodalom

ANDERSEN, M. S.: *A Genealogy of the Balance of Power*. PhD Thesis, Department of International Relations, London School of Economics, 2016.

BLACK, Jeremy: The Theory of the Balance of Power in the First Half of the Eighteenth Century: A Note on Sources. *Review of International Studies*, 9 (1983) 1: 55–61.

BOIS, Jean-Pierre: Paix d'Équilibre et Équilibres de paix en Europe aux XVII et XVIII siècles. In: *A szentgotthárdi csata és a vasvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás (La bataille de Saint-Gotthard et la paix de Vasvár. Expansion Ottomane – Coopération Européenne)*. Szerk. TÓTH Ferenc – ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 287–304.

BOSBACH, Franz: *Monarchia Universalis: Ein politischer Leitbegriff der Frühen Neuzeit*. Göttingen, 1988.

- CHESSON, F. W. (ed.): *The Political Writings of Richard Cobden (1804–1865). Collected Essays, 1835–1862*. London, 1867.
- CLAYDON, Tony: *William III. Profiles in Power*. London: Longman, 2002.
- COWARD, Barry – Gaunt, Peter: *The Stuart Age: England, 1603–1714*. 5th Edition. London–New York: Routledge, 2017.
- DEVETAK, Richard: 'The fear of universal monarchy': Balance of Power as an Ordering Practice of Liberty. In: *Liberal World Orders*. Ed. by DUNNE, Tim – FLOCKHART, Trine. Oxford University Press, 2013. 121–137.
- DUCHHARDT, Heinz: *Balance of Power und Pentarchie. Internationale Beziehungen 1700–1785*. Ferdinand Schöningh, 1997.
- Early Modern Research Group: Commonwealth: The Social, Cultural and Conceptual Contexts of an Early Modern Keyword. *The Historical Journal*, 54 (2011) 3. 659–687.
- GELDEREN, Martin van: Universal Monarchy, The Rights of War and Peace and the Balance of Power: Europe's Quest for Civil Order. In: *Reflections on Europe: Defining a Political Order in Time and Space*. Ed. by PERSSON, Hans-Åke – STRÄTH, Bo. Brussels, 2007. 49–71.
- GERTKEN, Matthew Charles: *Jonathan Swift, Sir William Temple and the International Balance of Power*. PhD Dissertation, The University of Texas at Austin, 2013.
- HONT, Istvan: *Jealousy of Trade. International Competition and the Nation-State in Historical Perspective*. Cambridge–London, 2015.
- KAMPMANN, Christoph: Die Balance of Europe und die Präzedenz der englischen Krone: Zur Rechtfertigung englischer Gleichgewichtspolitik im 17. Jahrhundert. In: BOSBACH, Franz (ed.) et al.: *Imperium / Empire / Reich: Ein Konzept politischer Herrschaft im deutsch-britischen Vergleich*. De Gruyter Saur, 1999. 69–90.
- KAMPMANN, Christoph: Die Englische Krone als „Arbiter of Christendom“? Die „Balance of Power“ in der politischen Diskussion der späten Stuart-Ära (1660–1714). *Historisches Jahrbuch*, 116 (1996) 321–366.

- KAPLAN, Morton A.: Balance of Power, Bipolarity and other Models of International Systems. In: GRAY, Richard B. (ed.): *International Security Systems: Concepts and Models of World Order*. F. E. Peacock Publishers, 1969.
- KONTLER László: *Az állam rejtelvei. Brit konzervativizmus és a politika kora-újkori nyelvei*. Budapest: Atlantisz Kiadó, 1997.
- KOVÁCS Zsolt: Az európai hatalmi egyensúly kialakulása az 1697-es rijswijki béke során. *Külügyi Szemle*, 16. évf. (2017) 3. sz. 3–22.
- Lexico [Oxford]: <https://www.lexico.com/> (utolsó megtekintés: 2021.05.30.)
- MAURSETH, Per: Balance-of-Power Thinking from the Renaissance to the French Revolution. *Journal of Peace Research*, Vol. 1, No. 2 (1964), 120–136.
- MÜLLENBROCK, Heinz-Joachim: *The Culture of Contention: A Rhetorical Analysis of the Public Controversy about the Ending of the War of the Spanish Succession, 1710–1713*. Wilhelm Fink Verlag, 1997.
- NOLAN, Cathal J.: *Wars of the Age of Louis XIV, 1650–1715: An Encyclopedia of Global Warfare and Civilization*. Westport–London: Greenwood Press, 2008.
- Online Etymology Dictionary: <https://www.etymonline.com/> (utolsó megtekintés: 2021.05.30.)
- ONNEKINK, David: The Last War of Religion? The Dutch and the Nine Years War. In: *War and Religion after Westphalia, 1648–1713*. Ed. by ONNEKINK, David. Farnham, 2009. 69–88.
- RENGER E. de Bruin – HAVEN, Cornelis Van Der – JENSEN, Lotte – ONNEKINK, David (eds.): *Performances of Peace: Utrecht 1713*. Leiden–Boston: Brill, 2015.
- RULE, John C.: The Partition Treaties, 1698–1700: A European View. In: *Redefining William III: The Impact of the King-Stadholder in International Context*. Ed. by ONNEKINK, David – MIJERS, Esther. Taylor and Francis (Kindle Edition), 2007.
- SASHALMI Endre: *Az emberi testtől az óraműig. Az állam metaforái és formaváltozásai a nyugati keresztény kultúrkörben 1300–1800*. Pécs: Kronosz Kiadó, 2015.
- SASHALMI, Endre: The Novelty of the Utrecht Peace Settlement (1713). *Central European Papers*, 3 (2015) 2, 20–33.

- SCHRÖDER, Peter: The Concepts of Universal Monarchy and Balance of Power in the First Half of the Seventeenth Century – A Case Study. In: *International Law and Empire: Historical Explorations*. Ed. by KOSKENNIEMI, Martti – RECH, Walter – FONSECA, Manuel Jiménez. Oxford, 2017. 83–100.
- SHEEHAN, Michael: The Development of British Theory and Practice of the Balance of Power before 1714. *History*, Vol. 73, No. 237 (February 1988), 24–37.
- SMITH, Paul (ed.): *Bagehot: The English Constitution*. Cambridge–New York: Cambridge University Press, 2001.
- STROHMEYER, Arno: Balance of power. In: *Encyclopedia of Early Modern History Online* (2015). Ed. by DUNPHY, Graeme – GOW, Andrew. http://dx.doi.org/10.1163/2352-0272_emho_COM_020274 (utolsó megtekintés: 2021.05.25.)
- STROHMEYER, Arno: Gleichgewicht der Kräfte. In: *Enzyklopädie der Neuzeit Online* (2019); Hrsg. von JAEGER, Friedrich. http://dx.doi.org/10.1163/2352-0248_edn_COM_274517 (utolsó megtekintés: 2021.05.25.)
- STROHMEYER, Arno: Ideas of Peace in Early Modern Models of International Order: Universal Monarchy and Balance of Power in Comparison. In: *Peace, War and Gender from Antiquity to the Present: Cross-Cultural Perspectives*. Hrsg. von DÜLFFER, Jost – FRANK, Robert. Essen, 2009. 65–80.
- STROHMEYER, Arno: *Theorie der Interaktion. Das europäische Gleichgewicht der Kräfte in der Frühen Neuzeit*. Böhlau, 1994.
- THOMPSON, Andrew C.: After Westphalia: Remodelling a Religious Foreign Policy. In: *War and Religion after Westphalia, 1648–1713*. Ed. by ONNEKINK, David. Farnham, 2009. 47–68.
- THOMPSON, Andrew C.: Balancing Europe: Ideas and Interests in British Foreign Policy (c. 1700–c. 1720). In: *Ideology and Foreign Policy in Early Modern Europe, 1650–1750*. Ed. by ONNEKINK, David – ROMMELSE, Gijs. Farnham, 2011. 267–282.
- WADDELL, David: Charles Davenant (1656–1714) – A Biographical Sketch. *The Economic History Review, New Series*, Vol. 11, No. 2 (1958), 279–288.
- WADDELL, David: *The Career and Writings of Charles Davenant (1656–1714)*. Unpublished D. Phil. (PhD) thesis, Bodleian Library, Oxford, 1954.

WADDELL, David: The Writings of Charles Davenant (1656–1714). *The Library. Transactions of the Bibliographical Society*, Fifth Series, Issue 3, 1 September 1956. 206–212.

WIGHT, Martin: The Balance of Power. In: BUTTERFIELD, Herbert – WIGHT, Martin (eds.): *Diplomatic Investigations. Essays in the Theory of International Politics*. Allen and Unwin, 1966. 149–175.